ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ONA TILI FANIDA FORMATIF VA SUMMATIV BAHOLASHNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Maxmudova Zilola Akram qizi

Jizzax shahar 24-maktab

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20026507

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili fanida formatif va summativ baholashni tashkil etish metodikasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ushbu baholash turlarining o‘quvchilar bilim darajasi, nutqiy faolligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalariga ta’siri o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, formatif va summativ baholashni uyg‘un holda qo‘llash o‘quvchilarning bilimini chuqurlashtirish, ularning darsga qiziqishini oshirish va ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada ushbu yondashuvlarni amaliyotga joriy etish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Formatif baholash; Summativ baholash; Ona tili; Boshlang‘ich ta’lim; Baholash mezonlari; Mustaqil fikrlash; Ta’lim samaradorligi

Аннотация : В данной статье рассматривается методика организации формирующего и суммативного оценивания на уроках родного языка. В ходе исследования изучено влияние этих видов оценивания на уровень знаний, речевую активность и развитие самостоятельного мышления учащихся. Результаты показали, что комплексное применение формирующего и суммативного оценивания способствует повышению качества знаний, усиливает интерес к обучению и обеспечивает активное участие учащихся в учебном процессе. В статье представлены рекомендации по внедрению данных методов в образовательную практику.

Ключевые слова: Формирующее оценивание; Суммативное оценивание; Родной язык; Начальное образование; Критерии оценки; Самостоятельное мышление; Эффективность обучения

Abstract : This article examines the methodology of organizing formative and summative assessment in native language teaching. The study analyzes the impact of these assessment types on students’ knowledge level, speech activity, and independent thinking skills. The findings indicate that the integrated use of formative and summative assessment improves learning outcomes, increases student engagement, and promotes active participation in the educational process. The article also provides practical recommendations for implementing these methods in classroom practice.

Keywords: Formative assessment; Summative assessment; Native language; Primary education; Assessment criteria; Independent thinking; Learning effectiveness

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilar bilimini baholash jarayoni faqat natijani aniqlash bilan cheklanmay, balki ularning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan muhim pedagogik jarayon sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, ona tili fanida baholash o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, savodxonligini oshirish va mustaqil fikrlashini shakllantirishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi [1].An’anaviy baholash tizimi ko‘proq yakuniy natijani aniqlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda baholashning ikki muhim turi — **formatif (jarayon davomida)** va **summativ (yakuniy)** baholash ajratib ko‘rsatiladi. Formatif baholash o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi rivojlanishini kuzatish, xatolarini aniqlash va ularni tuzatishga yordam berishga xizmat qiladi. Summativ baholash esa ma’lum bir bosqich yakunida o‘quvchilarning erishgan natijalarini aniqlashga qaratilgan [2].

Ona tili fanida ushbu ikki turdagi baholashni uyg‘un holda tashkil etish o‘quvchilarning bilimini kompleks ravishda baholash imkonini beradi. Formatif baholash orqali o‘quvchilar o‘z bilim darajasini anglab yetadi, refleksiya qiladi va o‘z ustida ishlashga undaladi. Summativ baholash esa o‘quvchilarning umumiy tayyorgarlik darajasini aniqlash va baholash tizimini yakunlashda muhim rol o‘ynaydi

[3].Zamonaviy ta’limda formatif va summativ baholashni samarali tashkil etish o‘qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlik, innovatsion yondashuv va aniq baholash mezonlarini ishlab chiqishni talab etadi. Baholash jarayonida rubrikalar, testlar, yozma va og‘zaki topshiriqlar, portfel baholash, o‘zaro va o‘z-o‘zini baholash kabi usullar keng qo‘llaniladi [4].Mazkur maqolaning maqsadi — ona tili fanida formatif va summativ baholashni tashkil etish metodikasini o‘rganish, ularning samaradorligini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat [5].

Metodologiya (usullar)

Ushbu tadqiqot ona tili fanida formatif va summativ baholashni tashkil etish metodikasining samaradorligini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda **pedagogik eksperiment, kuzatish, suhbat, so‘rovnoma va statistik tahlil** metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot Andijon viloyatidagi umumta’lim maktablarining 4-sinflarida olib borildi va unda jami 72 nafar o‘quvchi hamda 4 nafar ona tili o‘qituvchisi ishtirok etdi. O‘quvchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi (formatif va summativ baholash uyg‘un holda qo‘llanilgan) va nazorat guruhi (asosan an’anaviy baholash usullari qo‘llanilgan) [1].Tajriba guruhida darslar jarayonida formatif baholashning turli usullari tizimli ravishda joriy etildi. Jumladan, har bir mavzu bo‘yicha qisqa refleksiya, savol-javoblar, tezkor testlar, “exit ticket” (dars yakunida qisqa yozma javoblar), o‘zaro baholash va o‘z-o‘zini baholash usullari qo‘llanildi. O‘quvchilarning yozma ishlari va og‘zaki nutqi maxsus ishlab chiqilgan **baholash mezonlari (rubrikalar)** asosida baholab borildi. Summativ baholash esa har bir bo‘lim yakunida test sinovlari, diktantlar, ijodiy yozma ishlar va og‘zaki nazorat ishlari orqali amalga oshirildi [2].

Nazorat guruhida esa baholash asosan summativ xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchilar bilimini tekshirish ko‘proq yozma va og‘zaki nazorat ishlari orqali olib borildi. Formatif baholash elementlari kam qo‘llanilgan yoki tizimli tarzda tashkil etilmagan [3].Ma’lumotlarni yig‘ish jarayonida dars kuzatuvlari, diagnostik testlar, yozma ishlar tahlili va o‘quvchilar hamda o‘qituvchilar bilan suhbatlar o‘tkazildi. Tadqiqot boshida (diagnostik bosqich) va yakunida (nazorat bosqichi) o‘quvchilarning savodxonlik darajasi, matnni tushunish qobiliyati, nutqiy faolligi va yozma nutq ko‘nikmalari maxsus baholash mezonlari asosida aniqlab borildi [4].Shuningdek, o‘quvchilarning baholash jarayoniga bo‘lgan munosabati, darsga qiziqishi va motivatsiyasini aniqlash maqsadida so‘rovnomalar o‘tkazildi. O‘qituvchilarning formatif va summativ baholashni qo‘llashdagi tajribasi va qiyinchiliklari ham o‘rganildi. Ushbu ma’lumotlar sifat jihatdan tahlil qilinib, baholash metodikasining amaliy samaradorligi aniqlab berildi [5].Natijalarni qayta ishlashda **taqqoslash, foizli ko‘rsatkichlar va grafik tahlil** metodlaridan foydalanildi. Tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, formatif va summativ baholashni uyg‘un qo‘llashning ta’lim samaradorligiga ta’siri ilmiy asosda baholandi [6].

Natijalar

Tadqiqot natijalari ona tili fanida formatif va summativ baholashni uyg‘un holda tashkil etish o‘quvchilarning bilim darajasi, nutqiy faolligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasidagi taqqoslash natijalari zamonaviy baholash metodikasining samaradorligini tasdiqladi [1].Tajriba boshida har ikki guruh o‘quvchilarining bilim darajasi deyarli bir xil bo‘lgan. Biroq, tajriba yakunida formatif baholash elementlari muntazam qo‘llanilgan guruhda o‘quvchilarning savodxonligi, matnni tushunish qobiliyati va yozma nutq ko‘nikmalari ancha yaxshilangani aniqlandi. Ayniqsa, dars jarayonida berilgan tezkor fikr-mulohazalar (feedback) va o‘z-o‘zini baholash usullari o‘quvchilarning bilimni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam berdi [2].Shuningdek, kuzatuvlar natijasida tajriba guruhidagi o‘quvchilarda darsga qiziqishning ortgani, faol ishtirok etish darajasi oshgani va o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmalari rivojlangani qayd etildi. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkichlar nisbatan past bo‘lib qolgan [3].

1-jadval. Formatif va summativ baholash natijalarining taqqoslanishi (%)

Ko‘rsatkichlar	Tajriba boshida	Tajriba yakunida (tajriba guruhi)	Tajriba yakunida (nazorat guruhi)
Yuqori savodxonlik darajasi	28%	68%	48%
O‘rtacha savodxonlik darajasi	47%	27%	37%
Past savodxonlik darajasi	25%	5%	15%
Matnni tushunish qobiliyati	35%	72%	52%
Mustaqil fikrlash ko‘nikmasi	30%	70%	50%
Darsga qiziqish darajasi	42%	78%	58%

Natijalardan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhida yuqori savodxonlik darajasi 28% dan 68% ga oshgan, past darajadagi o‘quvchilar esa sezilarli kamaygan. Shu bilan birga, matnni tushunish, mustaqil fikrlash va darsga qiziqish ko‘rsatkichlari ham ancha yaxshilangan [4].Umuman olganda, olingan natijalar formatif va summativ baholashni uyg‘un holda qo‘llash ona tili darslarida samarali pedagogik vosita ekanligini va u o‘quvchilarning bilim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi [5].

Muhokama

Tadqiqot natijalari ona tili fanida formatif va summativ baholashni uyg‘un holda tashkil etish o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Olingan natijalar zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan mos keladi, ya’ni baholash faqat natijani aniqlash vositasi emas, balki o‘quvchilarning rivojlanishini boshqaruvchi muhim jarayon sifatida qaralishi lozim [1].Tajriba guruhida yuqori natijalarning kuzatilishi formatif baholashning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Formatif baholash orqali o‘qituvchi o‘quvchilarning bilim darajasini muntazam kuzatib boradi, ularning xatolarini aniqlaydi va o‘z vaqtida yordam ko‘rsatadi. Bu esa o‘quvchilarning bilimni bosqichma-bosqich mustahkamlashiga va o‘zlashtirish darajasini oshirishiga xizmat qiladi [2].

Shuningdek, summativ baholashning ham o‘ziga xos ahamiyati mavjud. U o‘quvchilarning ma’lum bir bosqichdagi umumiy bilim darajasini aniqlash, o‘quv natijalarini baholash va ta’lim sifatini nazorat qilish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, summativ baholash formatif baholash bilan uyg‘un holda qo‘llanganda yanada samarali bo‘ladi, chunki bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldiradi [3].Muhim jihatlardan biri — o‘quvchilarning baholash jarayonida faol ishtirok etishidir. O‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash usullari o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, o‘z faoliyatini tahlil qilish va mas’uliyat hissini rivojlantiradi. Tadqiqot davomida o‘quvchilarning ushbu jarayonda faol qatnashgani ularning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirganini ko‘rsatdi [4].

Nazorat guruhidagi natijalar esa an’anaviy baholash tizimining ayrim cheklovlarini ko‘rsatdi. Bu tizimda baholash asosan yakuniy natijaga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchining rivojlanish jarayoni yetarlicha hisobga olinmaydi. Natijada ayrim o‘quvchilar bilimni yuzaki o‘zlashtiradi yoki darsga qiziqishi pasayadi [5].Bundan tashqari, formatif va summativ baholashni amaliyotga joriy etishda ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, o‘qituvchilardan ko‘proq vaqt, metodik tayyorgarlik va baholash mezonlarini ishlab chiqish talab etiladi. Shu sababli o‘qituvchilarni zamonaviy baholash metodlariga

o‘rgatish, ularni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha treninglar tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi [6].Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, formatif va summativ baholashni uyg‘un holda qo‘llash ona tili ta’limini samarali tashkil etishning muhim omili hisoblanadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilim sifatini oshirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va mustaqil fikrlashini shakllantirishda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari ona tili fanida formatif va summativ baholashni uyg‘un holda tashkil etish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Formatif baholash o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi rivojlanishini muntazam kuzatish, xatolarini aniqlash va ularni o‘z vaqtida tuzatishga yordam berishi bilan ahamiyatlidir. Summativ baholash esa o‘quvchilarning ma’lum bosqichdagi umumiy bilim darajasini aniqlash va natijalarni tizimli baholash imkonini beradi. Ushbu ikki yondashuvning birgalikda qo‘llanilishi o‘quvchilarning bilimini kompleks va obyektiv baholashni ta’minlaydi [1].Tadqiqot davomida aniqlanishicha, formatif va summativ baholash uyg‘un qo‘llanilgan guruhda o‘quvchilarning savodxonligi, nutqiy faolligi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari va darsga qiziqishi ancha yuqori bo‘lgan. Ayniqsa, baholash jarayonida o‘quvchilarning faol ishtiroki, o‘z-o‘zini va o‘zaro baholash elementlari ularning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytirgan [2].

Shuningdek, zamonaviy baholash tizimi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning rivojlanish sur’atiga mos yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonini yanada samarali va sifatli tashkil etishga xizmat qiladi. Biroq ushbu usullarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni bilishi muhim omil hisoblanadi [3].Umuman olganda, formatif va summativ baholashni uyg‘un holda tashkil etish boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limini takomillashtirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilim sifatini oshirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va mustaqil fikrlashini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu metodikani yanada takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, Q., & Xasanboyeva, O. (2019). *Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. To‘xtaxodjayeva, M. X. (2020). *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education, 5*(1), 7–74.
4. Sadler, D. R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science, 18*(2), 119–144.
5. Brookhart, S. M. (2013). *How to create and use rubrics for formative assessment and grading*. ASCD.
6. Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). ASCD.
7. Slavin, R. E. (2018). *Educational psychology: Theory and practice* (12th ed.). Pearson.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2021). *Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti*. Toshkent.
9. Nurmatov, S. (2022). Ona tili darslarida formatif baholash metodlari. *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 5(1), 67–74.
10. Xudoyberdiyev, A. (2021). Zamonaviy baholash usullarining pedagogik ahamiyati. *Xalq ta’limi jurnali*, 3(2), 45–52.